

PSIXOLOGİYA, YAŞ FİZİOLOGİYASI VƏ İNKLÜZİV TƏHSİL MƏSƏLƏLƏRİ

UOT 159.9

Nailə Tofiq qızı Hüseynova
pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent,
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

İNTELLEKTUAL POZULMALARI OLAN ŞAGİRDƏLƏRİN TƏRBIYƏ PROSESİNİN TƏŞKİLİ

Наиля Тофи́г гызы Гусейнова
доктор философии по педагогике, доцент
Азербайджанский Государственный Педагогический Университет

ОРГАНИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ВОСПИТАНИЯ УЧАЩИХСЯ С ИНТЕЛЛЕКТУАЛЬНЫМИ НАРУШЕНИЯМИ

Nailya Tofig Huseynova
doctor of philosophy in pedagogy, assistant professor
Azerbaijan State Pedagogical University

ORGANIZATION OF THE UPBRINGING PROCESS OF PUPILS WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

Xülasə. Tərbiyə pedaqoqun məqsədyönlü, məzmunlu, peşəkar fəaliyyətidir, hansı ki, ətraf gerçəkliklərlə, onun müxtəlif təzahürlərində əlaqədə olan uşağın şəxsiyyətinin maksimum inkişafını təmin edir. Pedaqoji anlayış kimi tərbiyə özündə üç əlaməti birləşdirir:

- 1) Hər hansı bir sosial-mədəni nümunəyə məqsədyönlülük, istiqamətliklik;
- 2) Tərbiyə prosesi gedişatının sosial-mədəni dəyərlərlə uyğunluğu;
- 3) Təşkil olunan təsirlərin müəyyən sisteminin mövcudluğu.

Bu üç əlaməti əsas götürərək, hesab etmək olar ki, bir proses kimi tərbiyə uşağın cəmiyyətdə yaşaya biləcəyi, onun xeyirlərindən faydalana biləcəyi, öz davranışını düzgün quracağı, özünün dünya ilə münasibətini anlayacağı inkişaf səviyyəsinə nail olmağa istiqamətlənməlidir. Xüsusi təhsil müəssisələrində tərbiyə prosesinin özünəməxsus spesifik xüsusiyyətləri var. İntellektual pozulmaları olan uşaqlar üçün xüsusi təhsil müəssisələrində təlim və tərbiyə prosesinin təşkili zamanı şagirdlərin yaş xüsusiyyətlərini, çatışmazlığın ağırlıq səviyyəsini və idrak prosesinin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq vacibdir.

Açar sözlər: *tərbiyə prosesi, prinsip, metod, intellektual inkişaf pozulması, fəaliyyətin inkişafı, qanunauyğunluq*

Резюме. Воспитание - это целенаправленная, содержательная, профессиональная деятельность педагога, обеспечивающая максимальное развитие личности ребенка в контакте с окружающей действительностью и различными ее проявлениями.

Воспитание как педагогическое понятие объединяет в себе три черты:

- 1) целеустремленность, ориентация на любой социокультурный пример;
- 2) совместимость образовательного процесса с социокультурными ценностями;
- 3) наличие определенной системы организованных воздействий.

Исходя из этих трех характеристик, можно считать, что воспитание как процесс должен быть направлен на достижение такого уровня развития, при котором ребенок может жить в обществе, получать от него пользу, формировать свое поведение и понимать свои отношения с миром. Организа-

ция процесса воспитания в специальных учреждениях имеет свою специфику. При организации процесса воспитания для детей с интеллектуальными недостатками нужно обязательно учитывать возрастные особенности учащегося его индивидуальные качества и степень тяжести нарушения познавательной деятельности.

Ключевые слова: процесс воспитания, принцип, метод, нарушение интеллектуального развития, развитие деятельности, закономерность

Summary. Upbringing is a purposeful, meaningful, professional activity of a teacher, which ensures the maximum development of the child's personality in contact with the surrounding realities and its various manifestations.

As a pedagogical concept, upbringing combines three features:

- 1) purposefulness, orientation to any socio-cultural example;
- 2) compatibility of the educational process with socio-cultural values;
- 3) the existence of a certain system of organized effects.

Based on these three signs, it can be considered that upbringing as a process can be experienced in childhood, it is necessary to take advantage of its benefits, to achieve a level of development in which one can build one's own behavior and understand one's worldview. The process of educating special institutions has specific features. It is important to acquire the characteristics of education, the level of severity and the characteristics of the cognitive process when organizing the process of training and education in special educational institutions for children with intellectual disabilities.

Key words: *Upbringing process, principle, method, intellectual development disorder, development of activity, regularity*

Xüsusi təhsil məktəbləri şagirdləri müstəqil həyata, sosial əhatədə fəaliyyətə hazırlayır, uyğun olaraq, tərbiyə prosesi tərbiyə alanın suallarını qane etməli, ona təlim prosesində yaranan hadisələri aydınlaşdırmaqda, şəxsiyyət kimi özünü təsdiq etməkdə və tələbat olan insan olmaqda kömək etməlidir. Buna hadisələri modelləşdirməklə nail olunur ki, burada əqli geriliyi olan məktəbli müstəqil və ya böyüyün köməyi ilə öz davranışını, fəaliyyətə və ətrafdakılara münasibətini düzgün qiymətləndirə bilər. Təsəvvüfi deyil ki, Q.M. Dulnev qeyd etmişdir ki, köməkçi məktəbin şagirdinin müxtəlif hadisələrə qoşulması onun sosial yetişkənliyi üçün vacib şərtidir, uşaqlar təcrübədə əmin olurlar ki, onların əməyi qiymətləndirilir, onların avtoriteti artır.

İntellektual inkişaf pozulması olan məktəblilərdə hansı keyfiyyətləri tərbiyə etmək vacibdir ki, o, özünü şəxsiyyət kimi realizə edə bilsin?

İlk növbədə, bu, intellektual, fiziki, peşəkar əməyə şüurlu münasibət; əmək bacarıqlarının və vərdislərinin mənimsənilməsi, başqalarının əməyinə hörmət; ictimai faydalı istehsalat əməyinə qoşulma; həyat planlarının formalaşdırılması; peşə seçiminə hazırlıq kimi müəyyən olunur. Bu keyfiyyətlər əmək təlimi və tərbiyəsi prosesində formalaşdırılır. İntellekt pozuntusu olan şagirdlərdə idrak fəaliyyəti, tədrisə çalışqan münasibət motivlərinin, “Mən bacarmıram”,

“Mən başa düşmürəm”, “Məndə alınmayacaq” kimi stereotiplərin aradan qaldırılması çox vacibdir. Burada bu kateqoriyalı uşaqların psixofiziki xüsusiyyətlərini bilən defektoloq-psixoloq köməyə çatır.

Mənəviyyatın, şüurlu nizam-intizam qaydalarının, xeyirxahlığın, ətrafdakılara hörmətli münasibətin, özünü işə verməkdən yayınmağın və eqoizmin aradan qaldırılmasının tərbiyəsinə xüsusi diqqət ayrılmalıdır. Əxlaqi biliklərin toplusu əminliyin, əxlaqi davranışların sabit motivlərinin formalaşmasını təşkil edir. Daha sonra əxlaqi maarifləndirmənin yaxşı düşünülmüş sistemi sayəsində əxlaqi hisslərin inkişafı və bərpası həyata keçirilir. Xüsusi məktəb şagirdlərinin əxlaqi maarifləndirilməsinin aparılması, ilk növbədə, təlim prosesində, kiçik siniflərdən başlayaraq, orta siniflərdə davam edir və böyük məktəb dövründə bitir. Lakin müəllim, tərbiyəçi maarifləndirmə prosesində məktəbli davranışa olan tələblərin düzgünlüyünə inandırmağa nail olmur. İntellektual qüsurun mövcudluğu normativ davranışın həllini əhəmiyyətli dərəcədə çətinləşdirir, lakin bu o demək deyil ki, məhz intellektual qüsurlu sosial-normativ və hüquqi davranışların pozuntusunun səbəbidir. Buradan belə nəticəyə gəlmək olar ki, xüsusi məktəbin şagirdinin sosial və hüquqi davranışı bütün təlim ili ərzində tərbiyə işlərinin keyfiyyəti ilə təyin olu-

nur. Əqli geriliyi olan uşağın inkişaf prosesinə baxdıqda bioloji və mədəni cizgilərin inkişafının qarşılıqlı fəaliyyətinin izahı mövqeyindən, L.S. Vıqotski əqli geriliyin əsas və ikinci dərəcəli əlamətlərini qeyd etmişdir. Məhz bu ikinci dərəcəli əlamətlər (xarakter, davranış, iradə göstərilməsinin pozuntusu) pedaqoji korreksiya qarşısında davam gətirmir.

Tərbiyə işinin çox ciddi istiqaməti intellekt pozulması olan məktəblilərdə şəxsiyyətin vətəndaş keyfiyyətlərinin formalaşmasıdır:

- ölkəmizin vətəndaşlarının əsas hüquq və vəzifələrinin başa düşülməsi və riayət edilməsi;
- hüquqi biliklərin, vətəndaş, ailə, əmək, cinayət qanunlarının mənimsənilməsi;
- dövlət qanunlarının, öz hüquq və vəzifələrinin vacibliyinin başa düşülməsi;
- öz davranışına görə şəxsi məsuliyyətinin dərk edilməsi.

Tərbiyə işinin ən vacib istiqamətlərindən biri fiziki təkmilləşmək, sağlamlığın möhkəmlənməsi və sanitar-gigiyenik mədəniyyətin formalaşması məqsədilə fiziki tərbiyə ilə məşğul olmaq tələbatının formalaşması olmalıdır. Bu istiqamətə çox böyük diqqət ayrılır, bu fiziki tərbiyə dərslərində əlavə təhsil sistemində həyata keçirilir.

Tərbiyə prosesində bütövlüklə və qismən onun konkret istiqamətləri həyata keçirilən zaman intellekt pozulması olan uşaqların aşağıdakı xüsusiyyətlərini nəzərə alaraq tərbiyə prosesi nə cəlb etmək lazımdır:

1. Hər bir ünsiyyət vaxtı uşağın düzgün müstəqil ünsiyyətini çətinləşdirən idrak inkişafı pozuntusu.

2. Söz və konkret fəaliyyətin uyğunsuzluğuna gətirib çıxaran ümumiləşdirmənin konkretləşdirilməsi bacarığının zəifləməsi.

3. Müstəqilliyi, daha yaxşı olma istəyini zəiflədən emosional-iradi sferanın pozuntusu mənfi vərdişlərin əmələ gəlməsini və möhkəmlənməsini təmin edir.

4. İntellekt pozulması olan məktəblilər öz davranışlarını, fəaliyyətini qiymətləndirməkdə çətinlik çəkirlər, bununla yanaşı onlarda özünü-qiymətləndirmə tələbatı var.

5. Xüsusi təhsil məktəbinin şagirdləri qazanılmış mükafata çox şən reaksiya verirlər.

6. İntellekt pozuntusu olan uşaqların yaş xüsusiyyətlərini nəzərə almaq, qüsurun quruluşunu

bilmək, ilkin qüsurlar və ikinci dərəcəli geri qalma ilə əlaqəli təzahürləri fərqləndirmək vacibdir.

7. Həmçinin tipoloji və fərdi təzahürü nəzərə almaq, tərbiyə prosesində şagirdlərə fərdi və diferensial yanaşma həyata keçirmək lazımdır.

İntellekt pozulması olan məktəblilərin xüsusiyyətləri tərbiyə prosesinə təsir edir və öz növbəsində, xüsusi məktəbi ümumtəhsil kütləvi məktəblərinə yaxınlaşdırən obyektiv xüsusiyyətlərə malikdir. Həmin xüsusiyyətlər tərbiyə prosesini formalaşdırmağa imkan verir:

– tərbiyə – tərbiyəçilərin və tərbiyə alanların qarşıya qoyulmuş məqsədə istiqamətlənmiş effektiv qarşılıqlı əlaqəsidir;

– tərbiyə – elə prosesdir ki, dinamikdir, hərəkətlidir, dəyişkəndir və çoxfaktorlu xarakterə malikdir;

– tərbiyə prosesi dinamikliyi, variativliyi, nəticələrin pedaqoji tərbiyəvi təsir anından uzaqlığı ilə fərqlənir;

– tərbiyə prosesi kompleks prosesdir, burada məqsədlərin, vəzifələrin, məzmunun, tərbiyə forma və metodlarının vəhdətinə baxılmalıdır.

– tərbiyə prosesi ikitərəfli xarakter daşıyır: tərbiyəçidən tərbiyə alana (birbaşa əlaqə) və tərbiyə alandan tərbiyəçiyə (əks əlaqə), bərpaetmə məktəbində bundan başqa qarışıq əlaqə də qeyd olunur;

– valideynlərdən, müəllimlərdən, psixoloqlardan tərbiyə alana və tərbiyəçidən tərbiyə alana.

Tərbiyəçinin nə qədər çox, həm də obyektiv məlumatı olsa, əlaqə də o qədər möhkəm olar, tərbiyə təsirinin seçimi də o qədər asan olar. Tərbiyənin pedaqoji qanunauyğunluğu dedikdə, tərbiyə prosesinin obyektiv, həqiqət subyektinin iradəsindən asılı olmayan əksi nəzərdə tutulur. Tərbiyə prosesinin qanunauyğunluğunu təhsil sisteminin hansı müəssisəsində uşağın tərbiyə prosesini idarə etməsinə baxmayaraq, istənilən pedaqoq bilməlidir. Qanunauyğunluğu təyin etmək – pedaqoji fəaliyyəti düzgün planlaşdırmaq deməkdir; qanunvericiliyi nəzərə almamaq və ya onlara etinasız yanaşmaq – tərbiyədə müsbət nəticələrə nail olmamaq deməkdir. Bir çox pedaqoqlar hesab edirlər ki, tərbiyədə xüsusi pedaqoji qanunauyğunluq mövcud deyil. Bu belə deyil. Bundan başqa, onların başa düşülməsi tərbiyə prosesinin azad, məqsədyönlü quruluşuna yol açır. Tərbiyə prosesində növbəti qanunauyğunluqlar həyata keçirilir.

Sxem 1. Xüsusi məktəbdə tərbiyə proseslərinin əlaqəsi

Pillələr	Tərbiyə prosesinin iştirakçıları			Əlaqə növü
1	Tərbiyəçi	⇒	Tərbiyə alan	Birbaşa
2	Tərbiyə alan	⇒ ⇐	Tərbiyəçi	Əks
3	Müəllim Sosial pedaqoq Psixoloq Loqoped Tədris hissə müdiri TDPK və b.	⇒ ⇐	Tərbiyəçi ↓ Tərbiyə alan ↓	Qarışıq

İlk qanunauyğunluq, tərbiyə alanın konkret inkişafı və onların fiziki, mənəvi, intellektual yeni törəmələrə malik olduğu anda aktivliyi ilə müəyyən olunur. Kütləvi məktəblərin şagirdləri bu qanunauyğunluq haqda bilirlər və “ciddi” müəllimləri, tərbiyəçiləri mühakimə etməzlər, əksinə, tələbin ədalətli olduğunu hesab edirlər, belə ki, onların bacarıqlarının inkişaf prosesi göz qarşısındadır. Xüsusi məktəbin şagirdləri, əksinə, tərbiyəçinin tələblərini həmişə başa düşmür, hər iş onlar üçün yerinə yetirmək mümkün olmayan, ağır, arzuolunmaz olur. Müsbət möhkəmləndirmə və xüsusi metodiki üsullar uşaqlardan gərgin vəziyyəti götürür, güzəştli fəaliyyət rejimini təmin edir. Uşaqlar oynayır, tərbiyəçilərin kitab oxumağına qulaq asırlar, rəsm çəkirlər, yapma düzəldirlər və pedaqoji prosesin planlaşdırılmasının iştirakçısı olurlar.

Tərbiyə prosesinin ikinci qanunauyğunluğu uşaqların aktual tələbatı ilə şərtlənir. Hər şagird müəyyən fəaliyyətlə məşğul olmaq, nə isə etmək istəyir, arzulayır. Hər bir şagirdin öz maraq dairəsi olduqda müxtəlif fəaliyyətlər növündə özləri üçün maraqlı situasiyaları yaşayırlar. Belə hallarda tərbiyəçi real hadisələrə uyğun fəaliyyət sistemi qurur, belə ki, bir şagirdin tələbatı digər ikisi üçün də aktual olsun. Əgər pedaqoq şəxsi və ya kollektiv xarakterli aktual tələbatın formalaşması üçün materialla gecikmişdirsə, o zaman bu taxçaya nə isə başqa, bəzən tərbiyə alanların və tərbiyəçilərin xeyrinə olmayan bir şey doldurur. Xüsusi tərbiyə və təlim şəraitində bu qanunauyğunluğa təlim və tərbiyənin bərpa-inkişafının əsas istiqamətlərindən biri kimi baxılır.

Üçüncü qanunauyğunluq – birgə-ayırıcı fəaliyyətdir ki, buna şəxsiyyətin inkişafı üçün ən təsirlisi kimi baxılır. Bunun məğzi ondan ibarətdir ki, tərbiyə alanın və pedaqoqun fəaliyyəti müəyyən proporsiyalarla həyata keçirilməlidir. İlk mərhələdə pedaqoqun rolu artır, böyümə mərhələsində onun iştirak payı azalır, lakin tamamilə itmir. “Birgə” və “ayrı” fəaliyyət nisbətinin ölçüsünü təyin etmək yalnız tipik inkişaf etmiş uşaqlarla deyil, eləcə də xüsusi məktəbin şagirdləri ilə işdə də çətindir. Bunun bir neçə səbəbi var:

- uşağın fəaliyyətə natamam qoşulması, yetərsiz əminlik və aktivlik;
- fəaliyyətin, onun nəticələrinin faydasının tam başa düşülməməsi;
- sevinc, empatiya, həvəslər, təşəbbüslər;
- tərbiyəçi tərəfindən təklif edilmiş köməkdən istifadə bacarığı, aşağı səviyyəli müstəqillik;
- intellektual inkişafın, uşağın fəaliyyətə hazırlığının aşağı səviyyəsi.

Bu qanunauyğunluqların həyata keçirilmə dərəcəsi daha çox tərbiyəçinin uşağın fəaliyyətində öz iştirak dərəcəsini, hansı mərhələdə aktiv olacağını, hansında onların yaradıcılıqda hüquqlarını etiraf edəcəyini təyin etməyindən asılıdır.

Dördüncü qanunauyğunluq uşağın daxili vəziyyəti, fəaliyyət obyektlərinə münasibət ilə xarakterizə olunur. Tərbiyə prosesində pedaqoq özünün uşağa olan münasibətini ifadə etməlidir, göstərməlidir ki, hörmət və sevgi onun fəaliyyətini daim müşayiət edəcək. Yalnız bu zaman tərbiyə alan başa düşəcək ki, tərbiyəçi həmişə köməyə gələcək, onun diqqətsizliklərini bağışlaya-

caq, hücumlardan qoruyacaq, ədalətli, mehriban və qayğıkeşdir, ciddi və tələbkardır.

Beşinci qanunauyğunluğun məzmunu ondan ibarətdir ki, pedaqoq (tərbiyəçi) məktəblinin fəaliyyətinə rəhbərlik edərək, bu fəaliyyətdə hər uşağın hiss etməli, yaşamalması olduğu müvəffəqiyyət situasiyasını təşkil edir.

Lakin şagird həmişə müvəffəqiyyət situasiyasını dərk etmir, o, dəqiq müəyyən edə bilmir ki, onda bu hissi yaradan nədir: tərbiyəçi ilə söhbət, hər hansı bir başlanğıcı, yaxşı davranışını sona qədər çatdıran kollektiv fəaliyyətdə iştirak.

Altıncı qanunauyğunluq bundan ibarətdir ki, pedaqoqun, tərbiyəçinin fəaliyyətinə tam pedaqoji təsir kimi baxılır. Tərbiyə prosesinin bütövlüyü hərəkət və davranışlara münasibətlə təmin olunur. Pedaqoqun iştirakı olmadan bu qanunauyğunluq reallaşmır. Pedaqoji təsirin bütövlüyü – şagirdin yaxşı təşkil olunmuş həyatı, onun rejimi, tərbiyə tədbirlərinin məzmunu, onların keçirilmə formaları, məktəblilərin real həyatda ümumbəşəri dəyərlərin bütün sistemə oriyentasiyası ilə iştirakıdır, hansı ki, şagirdin ümumi işə qoşulma imkanını təmin edir ki, burada hər kəs özünü şəxsiyyət kimi göstərə bilər.

Tərbiyə işlərinin *əsas istiqamətləri* bunlardır:

- şagirdlərdə vətəndaş və əxlaqi keyfiyyətlərin, şüurlu intizamın, sosial və hüquqi müdafiənin formalaşması;

- normal fiziki inkişaf və sağlamlığın möhkəmlənməsi üçün şəraitin qurulması;

- şagirdlərdə gözəllik duyumunun və bu əsasda estetik zövqün, baxışların, gözəllik hissənin formalaşması;

- yaradıcılıq imkanlarının, ünsiyyət bacarığının inkişafı və şəxsiyyət kimi “qəbul edilmiş” olmaq;

- şəxsi dünyagörüşünün genişlənməsi və zənginləşməsi, əqli bacarıqların inkişafı.

Xüsusi məktəbin bütün tapşırıqları konkret qrup şagirdlərinin real imkanları, onların psixofiziki xüsusiyyətləri nəzərə alınmaqla həll olunur. Çatışmazlığı yaradan çətinlikləri yumşaltmaq deyil, bütün səyləri onun kompensasiyasına yönləndirmək lazımdır. Tərbiyənin vətəndaş yönümlüyü, təsirlilik, fasiləsizlik, tərbiyə təsirlərinin vahidliyi, kollektivdə tərbiyə kimi ümumi pedaqoji prinsiplər tam reallaşmasını xü-

susi tərbiyə sistemində də tapır. Bərpa prinsiplərini aşağıdakı kimi qeyd etmək olar:

- tərbiyə prosesinin optimistik perspektivliyi;

- tərbiyənin bərpa inkişafetdirici xarakteri;

- şagirdlərə, tərbiyə alanlara kompleks və məhsuldar yanaşma;

- tərbiyə prosesində fərdi və diferensial yanaşma;

- şəxsə hörmətlə birgə tələbkarlıq.

Bərpa müəssisələri sistemində tərbiyəyə onun müxtəlif təzahürü kimi şəxsiyyətin formalaşması və inkişafı kimi baxılır. Əsas odur ki, əqli inkişaf geriliyi olan yeniyetmənin cəmiyyətdə həyatı mənalı olsun, o, sosial münasibətləri, onların məzmununu başa düşsün və beləliklə, şəxsiyyət olsun. Tərbiyə metodu dedikdə tərbiyəlilik səviyyəsini formalaşdırmaq məqsədilə məktəblinin şüuruna, hissələrinə, davranışına təsir yolları, həmçinin məktəblinin fəaliyyətinin (əmək, ictimai, idrak, əxlaqi, oyun, idman, ekoloji) pedaqoji idarə edilməsi nəzərdə tutulur. Tərbiyə metodları tərbiyə məzmunundan, pedaqoji sistemdən kənar istifadə oluna bilməz. Tərbiyə metodlarını onların əlaqəli olduğu tərbiyə vasitələrindən fərqləndirmək vacibdir. Vasitə – maddi və mənəvi mədəniyyətin maddəsidir. Vasitə ilə pedaqoji tapşırıqları həll etmək olar. Həm ümumtəhsil, həm də xüsusi bərpaetmə məktəblərində tərbiyə sistemində müxtəlif yanaşmalar və metodlar təsnifatı mövcuddur.

Beləliklə, tərbiyə alanların fəaliyyətinin fərdi yanaşma formaları – hər bir ayrı-ayrı şəxs haqqında obyektiv məlumatlar əldə etmək üçün real əsasdır. Bu tədris ili ərzində pedaqoji təsirin bərpası üçün əsas yanaşmanı təyin etməyə kömək edir.

Tərbiyə alanların şəxsiyyət məlumatlarının öyrənilməsi davamlı olaraq aparılır ki, bu da konkret şəxsin tipik cizgilərini önə çıxarmağa və şagirdləri şərti olaraq, referent qruplara bölməyə kömək edir.

Problemin aktuallığı. Pedaqoji, həyatı və sosial faktorların təsiri altında istənilən şəxsiyyət (insan) formalaşır, dəyişir, təkmilləşir. Tərbiyə, həmçinin psixoloji sferaya da aiddir, belə ki, tərbiyə prosesi insanın şüurunda ətraf aləmi əks etdirmək və psixoloji yanaşma baxımından onlarla qarşılıqlı fəaliyyət göstərmək bacarığının inkişafına yönəlmişdir. Bu vacib vəzifəni pedaqogika psixologiya ilə birgə yerinə yetirir.

Uşağın dünya ilə qarşılıqlı münasibəti pedaqoqla şəxsi qarşılıqlı münasibətin yaradılması nəticəsində həyata keçir.

Xüsusi təhsil məktəbinin şagirdlərinin təlim və xüsusilə də tərbiyə prosesinin təşkili məsələləri xüsusi təhsilin əsas və aktual problemlərindən biridir. İntellektual pozulmaları olan şagirdlərin təlim prosesinə cəlb olunması, onların davranışında yaranan problemlərin qarşısının alınması və olduğu halda aradan qaldırılması prosesində müəllimin rolu böyükdür. Bu prosesdə müəllim intellektual pozulması olan şagirdin davranışına uyğun tərbiyə prosesini quraraq onları həm də dərəcə, yəni təlimə cəlb etməyi bacarmalıdır.

Problemin elmi yeniliyi. İntellektual pozulmaları olan şagirdlərin tərbiyə prosesinin təşkili məsələləri xüsusi təhsilin əsas məqsədlərindən biridir. Bu səbəbdən xüsusi təhsil məktəblərində tərbiyə prosesinin əsas istiqamətlərini müəyyən etmək, təşkili formalarını fərqləndirmək və intellektual pozulmaları olan şagirdlərin tərbiyə prosesinə qoşulması üçün motivasiya yaratmaq elmi yeniliyi təşkil edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti. Məqalədə işıqlandırılmış məsələlərdən ali məktəbin korreksiyaedici təlim ixtisasında təhsil alan tələbələr və magistrantlar, xüsusi təhsil sahəsində çalışan hər bir mütəxəssis öz iş fəaliyyətində istifadə edə bilər.

Ədəbiyyat:

1. Qasımov S.Ə., Kərimova E.M. Əqli və fiziki inkişafı ləngiyən uşaqların diaqnostikası və korreksiyası. Bakı, 2004.
2. Hüseynova N.T. Rüstəmov L.H. Xüsusi pedaqogika. Bakı, 2007.
3. Hüseynova N.T. Oligofrenopsixologiya” metodik vəsait, 2010.
4. Hüseynova N.T., M.Ş. Məlikov. Xüsusi pedaqogikanın müasir problemləri. Bakı, 2018.
5. В.М. Мозговой, И.М. Яковлева, Ф.Ф. Еремин. Основы олигофренопедагогика. -Москва: Изд.Академия, -2010.

E-mail: nailyahuseyn72@gmail.com

Rəyçilər: *dos. S.R. Aslanova*
ped.ü.fəls.dok. M.Ş. Məlikov

Redaksiyaya daxil olub: 02.11.2021.